

խօսելէ ետք Մկրտչին հօր՝ Զաքարիայի տրուած աւետիսի մասին, կը շարունակէ սապօս. «Եւ յամսեանն վեցերորդի առաքեցաւ Գաբրիէլ Հրեշտակ յԱստուծոյ ի քաղաք մի Գալիլիսացոց՝ որում անուն էր Նաղարէթ» (Ղկա. Ա. 26), տալու համար ցնծագին աւետիսը Ս. Կոյսին։ Տարօրինակը այն է որ մեր Եկեղեցին ոչ միայն այս տօնը խախտած է իր բուն ամսաթիւէն, այլեւ Յայնմուռութի մէջ զայն նշանակած է 11 Յուլիոսի գիմաց, փոխան 6 Յուլիոսին, որ մեր Մինդեան տօներէն հաւասար հեռաւորութեան վրայ գտնուող օրն է։ Թէ՛ Լատիններ և թէ՛ Յոյներ այս տօնը կը հանդիսաւորեն իր պատմական տեղւոյն վրայ, էյն-Քէրէիմ կոչուած և Երուսաղէմի հարաւ-արեւմտեան կողմը գտնուող արուարձանին մէջ, ճի լեռնակողմն Յուդայոյ, ըստ Աւետարանական բացատրութեան, ուր ունին վանք և եկեղեցի։ Ռուսներն ալ մօտակայքը, բարձունքի մը վրայ, ունին հռչակաւար մենաստան մը։ Լատինք ունին հոս ուրիշ եկեղեցի մը ևս, «Ալեքսուքեան Եկեղեցի» (Church of the Visitation) անունով, ի յիշատակ Տիրամօր՝ Եղիսաբեթի տուած այրցելութեան (Ղկա. Ա. 39-56), ուր մօէն Գարուոյ Մայրիսի վերջին օրը հանդիսաւորիւն կը կատարեն։ — Մեր մօտ մեծ այս տօնին օրը Ս. Գառարազ կը մատուցուի Մայր Տճնարի Աւագ Խորանին տղակոյմը զպնուող Ս. Յովհաննու հարապետի խորանին վրայ։ Իսկ տօնը Շաբաթի զուգագրիպած Թաթիններուն, հարց կը ծագի թէ չմարտնչի շարականի երկրորդ մասը ճի գէն հայցեմք՝ պէտք է ըլլայ թէ ճերկնաքաղաքցին, էջմիածին համաձայն է վերջինին, մինչ Անթիլիոս կը միտի առաջինին։ Իրապէս ալ զգուշութի է ախալ նկատուի մին կամ միւսը, քանզի Սուրբին առաւել ըլլալուն ականարկութիւնը կայ մեր Շաբաթնոցին մէջ, ուր կ'ընուի ճորտաքելոց է սկիզբ և մարգարէի լրումն», մինչ ճերկնաքաղաքցին՝ ուղղակի սուրբին կեանքէն խօսող շարականն է։ Այս պէտք է շփոթէ և նաև մեր Տօնացոյցին մէջ։ Այս երկուսութիւնը կ'ըտրէ նաև Կաղանդի պարագային, երբ օրը ըլլայ Շաբաթ կամ Կիրակի։ Սխալ է, այդ երկու պարագա-

ներուն ալ, սովորաբար այդ օր երգուող և նորոգութեան գաղափարը իր մէջ խաղցնող ճորտ վերստին նորոգեցերձը երգել, ճիշդը այն է, որ Շաբաթի հանդիպած Թաթիններուն Կիրակուսքի յատուկ Սուրբ կ'ալ տէր եւ Երկնաքաղաքցին, իսկ Կիրակիի հանդիպելուն՝ օրուան ձայնէն Յարութեան շարական երգուի։ Մնաց ըսել որ Արեւմտեան Եկեղեցիներ Սուրբ կը ճանչնան իբրեւ Յովնանեո Մկրտիչ (St. John the Baptist), մինչ մենք, Յունաց նման (Prodromos), շէշաք կը դնենք Կառապեա բռնին վրայ։

Յովհաննու Մկրտչի ծննդեան տօնին յաջորդող օրոց տօները կը կոչուին ապալից տօներ, Տօնացոյցին մէջ մէկ տօնէն միւսին անցման տան եւ ապա բռնեքը կրկնուելուն պատճառաւ։ Այդ տօներէն զբաւուած միջոցը կ'երկարի կամ կը կտրճնայ համաձայն Ս. Զատիկի թուականին։ Ուստի անոնցմէ ոմանք կ'իյնան երբեմն ձմրան և երբեմն ալ ամրան եղանակին (Վարդավառէն յետոյ)։ Բնորոշին հաստատունն ձև մը չունին անոնք։ Երբեմն ամսուան մը վրայ տարածուող (ամառ կամ ձմեռ) և յաճախ կ'ստուղղ այդ տօներէն հոս նկատի պիտի տեսնէք անոնք, որոնց Առաջաւորաց Բարեկենդանէն առաջ յիշատակումը յաճախագէտ է։ Պետրոսի հայրապետի, Վլասայ եպիսկոպոսի եւ Աբիսղոմիայ սուրբաւագին — Երկրորդին է միայն որ հանդիպեցանք օտար Տօնացոյցներուն մէջ։ Լատինաց մօտ 3 Փետրուարին յիշատակուող այս սուրբին համար ըսուած է. «Վլաս եպիսկոպոս Սեբաստիոյ որ ի Հայաստան»։ Ըստ Լատինական աւանդութեան, ան կուրծքի կոկորդի ցաւերը բուժելու շնորհը ունէր։ Յունաց մօտ կը տօնուի Փետր. 11/24ին։

Անտոնի, Տրիփոնի, Պարսուսայ եւ Ռոնփրիոսի ճգնաւորացն — Երբեմն վերջին երեքը կ'անշատուին առաջինէն և Ս. Անտոնը, որ նկատուած է հիմնադիրը անապատական կեանքի (յգիպոսոս) և օրուն յիշատակը այլ Եկեղեցիներ կը կատարեն Յունուարի 17ին (Յոյնք հոս 30ին), կը տօնուի առանձին։ Զգնազգեաց խստակեցութեան անգերազանցելի տիպար մը նկատուած այս սուրբին տօնը խաչանիշ

կը կրէ Յունաց Օրացոյցին մէջ, իսկ Ղպտիք անոր անունով կոչած են Երուսաղէմի իրենց մայրավանքը. եկեղեցին աւ վարժարանը: — Գալով միւսներուն, միայն վերջինին հանդիպեցանք օտար Տօնացոյցներուն մէջ, 12 Յունիսը ունենալով իբր թուական: Դարձեալ բուրգերու երկրին խորերը հզնած Ս. Ոստփրիսոսի անունով Յոյներ փոքր վանք մը ունին Երուսաղէմի հարաւակողմը, «Հինեմ» կոչուած ձորակին դիմաց, կառուցուած ըստ աւանդութեան այն արարի վրայ, զոր քահանայապետներ գնեցին Յուդայի իր Տէրը մասնակցելու իբր վարձք ստացած և յետոյ զղջումով իրենց վերագործուցած երեսուն արծաթով, օտարներուն իբր գերեզման ծառայելու համար (Մաթ. Իէ. 7-8): «Ակեղաժառ» անունով ծանօթ և Արարիներու կողմէ «Տէյր էլ-Ֆարաօ» (Իրարեկամք) կոչուած այս վանքի տօնախմբութեան օրն է Յունիսի 25ը:

Թեոդոսի բաղնիքին եւ եօթն մանկանցի եփեսոսի. — Մեր կարգ մը Օրացոյցներուն մէջ կը պակսի եօթն բառը, իսկ մեր Պատարագամատոյցին մէջ թագուորին անունը դրուած է յոգնակի: — Թեոդոսից: Տարօրինակը այն է, որ Յունացիի այս վեհապետին — կամ վեհապետներուն — աւանդը կարելի չէզուա քանել Յունական Տօնացոյցին մէջ: Փոխարէնը դառնք վանահայր Թէոդոսի մը անունը, որ նոյն անձը չի կրնար ըլլալ անշուշտ և որ ժամանակ մը հզնած է Յուդայի անապատի եզրին, Բեթղեհէմէն Երիզով առաջնորդող ճամբուն վրայ, ուր մինչև օրս դոյաութիւն ունի իր անունով փոքր վանք մը, Deir el-Lbeydiyyeh կոչուած տեղացիներէն: Սուրբին անուան կարելի է հանդիպել, թէ՛ Յունաց և թէ՛ Լատինաց մօտ, 11 Յունուարի դիմաց: Աւելորդ է ըսել թէ Յոյնք զայն կը տօնեն հոս 24 Յունուարին: — Գալով եփեսոսի 7 մասնակներուն, Յոյնք միայն կը կատարեն անոնց յիշատակը, այն ալ երկիցս, 4/17 Օգոստոսին և 22 Հոկտ. /4 Նոյմ. ին: Խաւմներն իսկ Գուրարին մէջ ականաբանութիւն մը ունին անոնց մասին, կոչելով զանոնք Քարայորի բնակիչները — Ahl el-Kahf:

Հայրապետաց Լորանտի եւ Կիրդի. — Ուղղափառ դաւանութեան ախոյեան Աղեքսանդրոյ Աթոռին այս երկու մեծագործ հայրապետներու յիշատակը մեր Եկեղեցին կը կատարէ միշտ Շաբաթ օրով, որ Կիրակիին հոգեւորական նախնական օրն է եօթնեակին: Արդէն մեր Եկեղեցին մէջ, շատ մը մեծ հայրապետներու և կարեւոր սուրբերու տօներ կը կատարուին Շաբաթ օրով, իսկ Երուսաղէմի մէջ Շաբաթ օրեր ևս կը մատուցուի Ս. Պատարագ: Յունաց մօտ խաչանիշով նշուած այս տօնը կը կատարուի 18/31 Յունուարին: Լատինք առանձին կը կատարեն անոնց յիշատակը, առաջինին՝ 2 Մայիսին, իսկ երկրորդին՝ 9 Փետր. ին: Երկնք նաև թէ Յոյնք 2 15 Մայիսին կը կատարեն Ս. Աթանասի Նշարաց փոխադրութեան յիշատակը:

Կիրակոսի եւ ձօն Լորա Յուլիսայի, եւ վայրից Գորդիոսի, Պոլիսոսի եւ Գրիգորիսի. — Երեսն առաջին երկուքը կը տօնուին առանձին, իսկ վերջին երեքը կը միանան սուրբերու ուրիշ խումբի մը: Լատինաց մօտ անոնց տօնախմբութեան թուականն է Յունիսի 16ը, իսկ Յունաց՝ Յուլիսի 15/28ը: Միւսներէն Պոլիսոսին և Գրիգորիսին օր կը յիշուի, այն ալ Յունաց մօտ, 9/22 Յունուարին: Կ'արժէ հոս յիշել թէ այս սուրբը, որուն Հռովմէացի կուսակալին կողմէ նահատակութեան որդաւոր դրուազը իր հանճարով անմահացուցած է Ֆրանսացի թատերգիկ Գորնէյլ, և զոր Ս. Աթոռոյ մեծանուն Պատրիարքներէն Թորգոմ Արքեպոս. Գուշակուն վերածած է Հայերէնի, Հայազգի էր, Փոքր Ասիոյ Մելիտինէ քաղաքէն: Երուսաղէմի այժմու պարիսպէն դուրս, դէպի հիւսիս, Դամասկոսի դռնէն ոչ շատ հեռու, ասեկնօք վանք մը ունեցած ենք յիշեալ սուրբին անունով, որմէ մնացած է խմանկար գողորդի մողայի մը և ուր զօրանալը իրենք կ'այցեցին ստէպ, հայ պահակի մը հոգածու հակողութեան տակ:

Վանանայ Գոլթրանցալոյն, Սեղիմայ կուսին, եւ հօրն Լորա Փրիպլոյսի եւ ձօն Կրդեայի եւ երկուց եղբարցն՝ Սեղեայի եւ Ալիսոնի եւ երկուց Երեմիանայն. — Առաջինը երբեմն երկնջատուի միւսներէն: Արաքական անագորոյն արշաւանքներու

առեն իր հաւատքին համար նահատակութեան պատկը ընդունած հայ սուրբի Ագապիկի տոբերեռու պարագային կործակիւ ըլլամ, քանի որ անոնցմէ Ս. Գր. Լուսաւորիչը միայն անցած է այլ եկեղեցիներու Տօնացոյցին և քանի որ սրբոց վարքագրութիւն մը տալ չէ նպատակը այս յօդուածաշարքին:

Եւգիենոսի, Մակարիոսի, Վաղերիոսի, Կսիլիցոսի եւ Ալիւլիասայ. — Այս հինգէն առաջին երկուքը կարելի եղաւ գտնել Լատինաց Օրացոյցի Դեկտ. 20-ի էջին վրայ, իսկ վերջինը՝ իբրեւ ձմին 70 աշակերտաց՝ — Յոյնք 72-ի տեղ 70 կը գրեն միշտ —, Յունաց Օրացոյցի Յուլիոս 14/27-ի էջին վրայ: Վատահ չենք կրնար ըլլալ սակայն թէ նոյն անձն են այս երկուքը:

Գրիգորի Աստուածաբանին. — Երբեմն կը տօնուէր Աթանաս և Կիրիլոս Կայսրականներու հետ միասին — միշտ Շաբաթ օր: Այլ եկեղեցիներու մօտ Յունուարի 25-ին նշուած այս տօնը (Յունաց մօտ հոս ? փետր.ին) Օրթոտոքս եկեղեցւոյ մօտ կը կրկնուի հինգ օրեր ետք (30 Յուն. — 12 փետր.ին), երբ յիշեալ սուրբը, եկեղեցւոյ ուրիշ երկու մեծ հայրապետներու՝ Բարսեղ Կեսարացւոյ և Յովհան Ոսկերեւորանի հետ — երկուքին միջև — կը յիշատակուի: Այս երեքը կը կոչուին Վերեք Աստղերը, Քրիստոնէական եկեղեցւոյ երկնակամարին վրայ փայլող անշուշտ:

Տեաւորնիզատիք կամ Տօն Բառասնորեայ Գալստեանի Գրիստոսի ի Տաճարի. — Նախ քան Զատիկի հետ կապուած տօներու մասին խօսիլը, խախտենք շարքը մեր Տօնացոյցին և խօսինք այս կարեւոր տօնի մասին, զոր չքեղօրէն կը հանդիսաւորուի մանաւանդ մեր եկեղեցւոյ մէջ ամէն տարուայ փետրուարի 14-ին (հոս՝ 27-ին), այնքան որ, Տաղաւոր տօներու ման, նախորդ երկկողման կը կատարենք Հսկման արարողութիւն — առաջինը՝ տարւոյն, 5 ամիսներէ՝ այսինքն ինչվերացէն ետք —, երբ քանի մը ժամեր առաջ, նախատեսակի աւարտին, կատարած կ'ըլլանք եղանակին առաջին ալ Վնդաւորանքը, դարձեալ առաջինը՝ Ծ ամիսներէ՝ այսինքն ինչվերացէն ետք, Ժամերգութեան տօնն, Կիրակիմուտքի յատուկ Վնոյս զուարթան ալ

կ'եղանակուի — այդ բացառութիւնը կը կրկնուի նաև Աւագ Ուրբաթ օր, Թաղման նախատեսակէն առաջ — իսկ Վնդաւորանքն — որ բացառաբար կը կատարուի նախատեսակէն ետք — յետոյ տեղի կ'ունենայ մոմավառութիւն: Ժողովուրդը ի ձեռին ունեցած, կամ աւելի ճիշդը, մանուկներուն ձեռքը տուած մոմերը կը լուցէ ընդհանուր և հոգեւոր խանդավառութեան մէջ, մինչ դպիրներ կը սկսին երգել Վերիտաւոր փառաց թագաւորն քաղցրաւունչ տաղը: Նման խանդավառութիւն մըն ալ կը սպասէ ժողովուրդին գիշերուածն մուրին, Հսկումէն անմիջապէս յետոյ, երբ մոմերու տեղ հսկայ խարոյկ մը իր բոցերը երկինք կ'առաքէ ժառանգաւորաց նախկին վարժարանի մարզադպրոցն, պայմանաւոր որ իր արտօնութիւնը տաւած ըլլայ միջնորդային պայմաններէն(*), Հեթանոսական օրերէ եկած այս սովորութիւնը բոլորովին հաշտ չի կրնար անշուշտ ըլլալ եկեղեցւոյ վերին իշխանութեան հետ, սրուն համար Ս. Էջմիածնի Օրացոյցը կ'ազդարարէ. Վնդաւորէ չըլլին զերովս: Տօնի առաւօտուն, հանդիսաւոր Ս. Պատարագ կը մատուցուի Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ, ուր զետեղուած կը մնան նախորդ երեկոյ հանդիսապետ Սըրբազանէն վառուած երեք մեծ մոմերը: — Այլ եկեղեցիներ փետր. 2-ին կը կատարեն այս տօնը (Յոյնք հոս 15-ին), որ Լատինաց մօտ կը կոչուի նաև ՎՏօն Մաքրութեան Սուրբ Գոյսին (Purification of the Blessed Virgin), երբ կ'երգեն Տիրամօր ձօնուած աղերս, ճիշդ ինչպէս մենք ալ Աստուծոյ տեղ ՎՄայր սուրբը կ'երգենք այդ օրուան ժամերգութեանց ընթացքին, իսկ Յոյնք տօնը կը հանդիսաւորեն հոս ՎՄայրեք — Տիրուհոյ — կոչուած վանքի մը եկեղեցիին մէջ: Այս աւանդութիւնը կու գայ Հին Կառկարա-

(*) Հետաքրքրական է դիտել տալ, որ մեզմէ զատ Հրեաներ ունին միայն խարոյկաւորութեան սովորութիւն մը, զոր կը կատարեն Մայրն ամսուն — անոր համապատասխանող իրենց իյար ամսոյ 17-18-ի գիշերը: Դիտելէ որ իրենց ալ տօնի հերոսը — Նիմօն Պար Սոխայ — առաւանակից է Տեաւորնիզատիքի եղանակեան աւագ դերակատար Ծերունիին:

ՌԻՍՈՒՄ ՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ, ՇԱՐԱԿԱՆ ԱՑ

ՄԱՏՆԱԳՐԱԿԱՆ ՑՈՒՑՄՈՒՆԻՔ
ՇԱՐԱԿԱՆ ԱՑ ՍԱԶԱՐԱԴՐՈՒԹՅԱՆ

Շարականների սկիզբը դրուած է հինգերորդ դարից, մեր բարոյական և մտաւար լուսաւորչներին — Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի և թարգմանիչներին ձեռքով, որի մասին մենք ցուցումն ունենք մեր մատենագիրներին մէջ։ Այս մասին իւր տեսակով աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն մենք գտնում ենք վարդան Բարձրբերդու, հիւրակոս Գանձակեցու և Ուռպելուանի քով։

Կիրակոս Գանձակեցին թուելով մի շարք անուններ հինգերորդ դարու թարգմանիչներին՝ Ս. Սահակ, Ս. Մեսրոպ, Յովսէփ, Յովնան, Ղեւոնդ, Սահակ, Մովսէս քերթողանայր, Մամբրէ, Նշէկ, Կորիւն, Նղիշէ, Դաւիթ անյաղթ փիլիսոփայ, Յովնանէս, Աբրահամ, Արման, Մուշեղ, Խոսրով, Ղազար, Ստեփաննոս, աւելացնում է։ «Արարին երգո շարակոսնայ քաղցր և զեղեցիկ եղունակաւ և մեծ խորհրդով մենկեան Գի. եւ Բառաստեօրեայ զալսեանն 'ի Տոնարն, Մկրտրեանն եւ եկաւորութիւնն 'ի Բերանիա եւ յԲաւսաղիմ. մեծի օաբարուն, շարշարանաց եւ Յարութիւն, Համբարձման եւ Հոգւայ Գալսեանն, Խաչի եւ Սկիզբելոյ եւ այլ օտից ճերմաւանական եւ սրբոց ամենեցուն, ապաւստուրեան եւ ամենայն նշեցեցելոց, պէսպէս և

գանազան և տնթիւս, որ մինչեւ ցայսօր պաշտի յեկեղեցի Հայաստանեայց»^(*)։

Բայց այս վերոյիշեալ անձինքներէ շարականների ցանկի մէջ միայն հինգ հոգու անունը կայ՝ Ս. Սահակի, Ս. Մեսրոպի, Մովսէս քերթողանոր, Յովնան Մանդակունու և Ստեփաննոսի։ Բացի դրանից, շարականների ցանկում նշեցեցելոց շարականները վերագրուած են Պետրոս Գետադարձին՝ մինչդեռ Կիրակոս հինգերորդ դարու կը գնէ։ Այստեղից եզրակացնելի է, որ Ե. դարում ևս նշեցեցելոց համար շարականներ հիւսուած են։

Հայաստանեայց եկեղեցու մոզոյիների պատմութիւնից էլ գիտնեք, որ Ե. դարում նշեցեցելոց կարգ կար սահմանուած, ուստի, չի կարելի բոլորովին վստահիլ շարականների սկզբում դրուած անուանակոն ցանկին, որը չի գիտցուիր թէ մի է զետեղել։

Ներկայումս, գործածական շարականը սկսում է «Նրգեցէք որդիք Սիօնի» Ս. Ածածին ծննդեան երգով, որ գրել է Յակովբ Կլայեցի Կաթողիկոսը և վերջնում է «Արեւելք գերարփին» վերափոխման անձինքով։ Առաջին երգը ԺԴ. դարու, իսկ վերջինը՝ ԺԵ. դարու հեղինակների

(*) Տե՛ս Գանձակեցի Կիրակոս, էջ 17, առջ 28-ից - էջ 18 և առջ 18. ապաւս 'ի Մասկվա, 1858 թ.։

նէն, ուր կիներ ճանաչուորս կը նկատուէին ծննդաբերութեան յաջորդող քառասուն օրերու ընթացքին, Բացի Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս կատարուած աւաւտեան դոնփակ հանդիսութիւնէն — Ս. Ծննդեան օրուան նման, այդ օրն ալ ուշ բանալ կու տան Տաճարին դուռը — Հատինք «Մոմօրնիւք» կը կատարեն այդ օր և մամուլիսը թափօրջմըն՝ ալ՝ կը կատարեն, բացօթեայ՝ եթէ սքը թոյլատրէ։ Դանի մը ասրինքէ ի վեր, այսօրինդիւ սուրբիւնը կը կատարուի փետրուարի ա-

ռաջին կիրակի օրը։ — Արեւելեան եկեղեցիներ տունին յաջորդ օրը (3/16 Փետր.) կը յիշատակեն Սիմէոն ծերունին և Աննա մարգարէուհին, տունին խորհուրդին հետ ա'յնքան սերտօրէն տունն ուսած։ Սիմէոն ծերունիի դամբարանը քոյց կը արուի քաղաքիս հարաւ-արեւմտեան կողմը, Քաւթաւօն կոչուած թաղամասին մէջ, ուր Սոյնի կառուցած են վանք և եկեղեցի, և ուր հանդիսութիւն կը կատարուի ամէն տարի 15 Փետր. ի կ. վ. և 16ի առաւօտուն։

(Նտւր. 2)

Գ. Ժ.